

Sprawa Zinaidy Gryning

Od końca 1945 r. w Komendzie Okręgu WiN Białystok intensywnie budowano siatkę wywiadowczą. Na czele Oddziału II w Okręgu stał w tym okresie przewodnik wywiadu Stefan Świerżewski „Lawina” („Kord”)¹. Podlegali mu poszczególni przewodnicy wywiadu w obwodach, którzy z kolei kierowali pracą przewodników wywiadu niższego szczebla. Praca wywiadowcza prowadzona w obwodach nie była zbyt dobrze oceniana zarówno przez prezesa Okręgu Stanisława Sędziaka „Wartę”², jak i jego następcę ppłk. Mariana Świtalskiego „Juhasa” („Sulimę”)³. Ich zdaniem wywiadowcy w terenie nie byli dobrze przygotowani, a przekazywane przez nich informacje docierały z opóźnieniem. Ponadto wywiadowcy podlegający przewodnikom obwodowym i rejonowym nie mogli prowadzić dochodzeń kontrwywiadow-

¹ Stefan Świerżewski, „Lawina”, „Kord” (ur. 1908), kpt., absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, od 1940 r. szef wywiadu w Obwodzie ZWZ Warszawa–Żoliborz, od 1 I 1942 r. szef ekspozytury wywiadu Komendy Okręgu AK Białystok na miasto Grodno, w 1943 r. aresztowany przez gestapo, uciekł z konwoju, ukrywał się, następnie szef wywiadu obwodu AK Wysokie Mazowieckie, w połowie lipca 1944 r. zastępca szefa Oddziału II Komendy Okręgu AK Białystok, od końca 1944 r. szef wywiadu Komendy Okręgu AK–AKO–WiN Białystok. Na początku 1947 r. wraz z zatrzymanym przez UB Prezesem Okręgu WiN Białystok ppłk. Marianem Świtalskim „Juhasem” przygotowywał ujawnienie struktur Okręgu. Sam ujawnił się 21 IV 1947 r. w Białymstoku i wyjechał do Warszawy. Aresztowany 25 IV 1952 r. w Warszawie za działalność wywiadowczą.

² Stanisław Jerzy Sędziak, „Warta”, „Oset”, „T”, „S2”, „Wiatr”, „Wola” (1913–1978), ppłk, cichociemny, w latach 1934–1936 ukończył Szkołę Podchorążych Piechoty w Ostrowi Mazowieckiej-Komorowie, uczestnik kampanii wrześniowej, następnie we Francji i Wielkiej Brytanii, gdzie w latach 1940–1941 studiował w Wyższej Szkole Wojennej w Londynie. Służył w I Brygadzie Spadochronowej, przeszedł szkolenie dywersyjne. W nocy z 3 na 4 IX 1942 r. został zrzucony na teren Polski. Do czerwca 1944 r. szef sztabu Okręgu AK Nowogródek i równocześnie, do kwietnia 1943 r., komendant Obwodu AK Lida. W drugiej połowie 1944 r. został komendantem Okręgu AK Nowogródek. Od końca 1944 r. w Białymstoku, od połowy lutego 1945 r. zastępca szefa sztabu Okręgu AKO Białystok, od marca tr. szef sztabu Okręgu. Po aresztowaniu 31 VII 1945 r. komendanta Okręgu AKO ppłk. Władysława Liniarskiego „Mściśława” objął jego stanowisko. W okresie wrzesień–grudzień 1945 r. prezes Okręgu WiN Białystok, od października 1945 r. zastępca prezesa Obszaru Centralnego WiN Józefa Rybickiego. Aresztowany przez UB 4 I 1947 r., skazany 27 XII 1947 r. przez WSR w Warszawie na karę dożywotniego więzienia. Zwolniony z więzienia w kwietniu 1957 r.

³ Marian Michał Świtalski, „Juhas”, „Profesor”, „Sulima”, „Szczuka” (1900–1958), ppłk, w latach 1925–1939 oficer zawodowy WP, od 1940 r. w konspiracji, w 1942 r. szef Oddziału III Komendy Okręgu AK Białystok, od wiosny 1944 r. szef Oddziału I, następnie IV i III Komendy Okręgu AKO, od września 1945 r. zastępca prezesa Okręgu WiN Białystok, od połowy października 1945 r. prezes Okręgu. Aresztowany 31 XII 1946 r. w Warszawie. Sygnatariusz odezwy do członków i żołnierzy WiN z 29 I 1947 r. wzywającej do ujawnienia. Ujawnił się 21 IV 1947 r., ponownie aresztowany 22 X 1950 r., 31 I 1952 r. skazany przez WSR w Warszawie na dziesięć lat więzienia, zmarł w 1958 r.

czych przeciwko swoim dowódcom⁴. Aby temu zapobiec, postanowiono zorganizować działające niezależnie od struktur obwodowych i posiadające własną łączność ekspozytury wywiadu Okręgu w Białymstoku, Sokółce, Suwałkach oraz dziesięć placówek wywiadowczych w miastach powiatowych⁵.

Na początku 1946 r. powstała ekspozytura wywiadu Okręgu na miasto Białystok, którą kierował Leon Dulas „Noe” („Chamberlain”)⁶. W maju 1946 r. „Lawina” polecił „Noemu” werbowanie agentów działających w urzędach i instytucjach. W lipcu 1946 r. jednej z agentek ekspozytury udało się pozyskać do współpracy Zinaidę Gryning *vel* Grining, sekretarkę zastępcy szefa WUBP w Białymstoku.

Zinaida Gryning z d. Diaczuk była Białorusinką, miała wówczas 25 lat. Przed 1939 r. ukończyła szkołę powszechną i dwie klasy szkoły przemysłowej w Białymstoku. Następnie przerwała naukę z powodu trudnej sytuacji materialnej. Zaczęła pracować w fabryce włókienniczej Edlmana. W 1940 r. została przeniesiona do pracy w magistracie na stanowisko planistki. Pół roku później wyszła za mąż za Mikołaja Gryninga i zwolniła się z pracy. Jej matka, Maria Diaczuk, była przed wojną aktywną działaczką komunistyczną, a w czasie okupacji sowieckiej w latach 1939–1941 – deputowaną do Rady Najwyższej ZSRR. W 1941 r., po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej, wraz z matką bezskutecznie usiłowała ewakuować się na Wschód. Po zajęciu Białegostoku Niemcy, którzy poszukiwali aktywnych działaczy komunistycznych, zatrzymali również Marię Diaczuk i rozstrzelali ją. Do końca okupacji niemieckiej Zinaida Gryning zajmowała się wychowaniem dzieci. 3 czerwca 1946 r. została przyjęta do pracy w WUBP.

W połowie lipca 1946 r. Gryning została zwerbowana przez swoją sąsiadkę Halinę Żukowską „Lipę”⁷. Nie jest jasne, dlaczego zgodziła się na współpracę. Według

⁴ AIPN Bi, 07/401, Akta kontrolno-śledcze Stefana Świerżewskiego, Protokół przesłuchania Mariana Świtalskiego z 9 III 1951 r., k. 14 v. Zob. też: AIPN Bi, 07/1251, Akta kontrolno-śledcze Mariana Świtalskiego, Pismo komendanta Okręgu Białystok WiN Mariana Świtalskiego „Juhasa” do szefa Oddziału II Sztabu Obszaru „Zatoka” z 22 XI 1945 r. w sprawie organizacji ekspozytur wywiadu Okręgu WiN Białystok, k. 81.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Leon Dulas, „Noe”, „Chamberlain” (ur. 1895), wykształcenie: szkoła powszechna i kurs buchalteryjny, w latach 1919–1922 służył w 3. Pułku Strzelców Górskich. W latach 1923–1935 pracował w Izbie Skarbowej i Urzędzie Skarbowym w Białymstoku. Od 1942 r. w wywiadzie Obwodu AK Białystok. Od końca 1945 r. kierownik ekspozytury wywiadu na miasto Białystok Komendy Okręgu WiN. Zatrzymany 31 VIII 1946 r., oskarżony o przynależność do WiN i kolportaż nielegalnej prasy. 20 XII 1946 r. skazany wyrokiem WSR w Białymstoku (wraz z dziesięcioma innymi oskarżonymi) na siedem lat więzienia (na mocy amnestii karę skrócono o połowę). W dniu zakończenia kary, 28 II 1950 r., ponownie aresztowany i oskarżony o działalność wywiadowczą na rzecz WiN. 30 XI 1950 r. skazany na łączną karę sześciu lat więzienia. Wyszedł z więzienia 31 VIII 1952 r.

⁷ Halina Żukowska, „Lipa” (ur. 1920 r.), od 1941 r. w siatce informacyjno-wywiadowczej Obwodu AK Białystok, od kwietnia 1946 r. w ekspozyturze wywiadu na miasto Białystok Komendy Okręgu WiN, po aresztowaniu jej szefa Leona Dulas 31 VIII 1946 r. przejęła jego obowiązki. Ujawniła się 21 IV 1947 r. w PUBP w Białymstoku. Zatrzymana 6 VII 1950 r. w związku ze śledztwem prowadzonym przeciwko Dulasowi, 11 X 1950 r. oskarżona o działalność wywiadowczą na rzecz WiN, 6 XII 1950 r. skazana na sześć lat więzienia. Zwolniona w wyniku ulaskawienia przez Radę Państwa 10 VI 1954 r.

zapewnień „Lipy” werbunek nie był trudny i nie został dokonany za pieniądze⁸. W swoim zeznaniu z 10 lutego 1947 r. Leon Dulas twierdził jednak: „W m[iesią]cu lipcu na pracę wywiadowczą ja dałem „Lipie” trzy tysiące złotych, z których dwa tysiące „Lipa” dała tej wtyczce, lecz bez żadnego pokwitowania. Natomiast w m[iesią]cu sierpniu 1946 r. dałem „Lipie” tylko dwa tysiące złotych, lecz czy ona oddała je swojej informatorce czy nie, tego dokładnie nie wiem”⁹. Informacja ta nie znajduje jednak potwierdzenia w żadnych innych źródłach. Sama Zinaida Gryning, zarówno w śledztwie, jak i podczas rozpraw sądowych, konsekwentnie zaprzeczała, jakoby miała pobierać za swoją pracę jakiegokolwiek wynagrodzenie. Jediną rekompensatą, jaką otrzymała, miało być pióro wieczne, atrament i szminki do ust, wręczone jej w październiku 1946 r. w prezencie imiennym¹⁰.

W meldunku z 26 lipca 1950 r. agentka celna „Ewa”, osadzona w jednej celi z Haliną Żukowską „Lipą”, napisała: „Żukowska opowiedziała o Gryning, że jest to prawosławna, nieposiadająca wykształcenia, ale bardzo zdolna i sprytna kobieta. Pomimo swego pochodzenia pracowała jedynie dla idei, a pracowała bardzo wydajnie, gdyż dostarczała informacji nie tylko z WUBP, ale także z „powiatówek” i z terenu”¹¹.

Przez ponad pół roku współpracy z wywiadem WiN Zinaida Gryning, działając pod pseudonimem „Warszawa”, dostarczyła organizacji niezwykle cennych informacji, które zapobiegły wielu aresztowaniom, pozwoliły na poznanie metod pracy UB i obsady personalnej urzędu. M.in. jeszcze w lipcu tr. rozpoczęła przekazywanie pełnego spisu wszystkich pracowników WUBP i PUBP w Białymstoku. Dostarczyła też listę członków kadry kierowniczej WUBP wraz z ich rysopisami, charakterystykami, a nawet numerami rejestracyjnymi samochodów, którymi się poruszali. Na przełomie lipca i sierpnia przekazała treść narady dotyczącej planowanych działań wobec miejscowych struktur WiN, jaką z szefami WUBP przeprowadził w połowie lipca mjr Józef Różański¹², naczelnik Departamentu Śledczego MBP. Ponadto dzięki niej do Komendy Okręgu WiN Białystok trafiły miesięczne raporty Wydziału Więziennictwa WUBP, w tym sprawozdania z pracy agencji więziennej.

Jej informacje były oceniane przez przełożonych jako bardzo przydatne, a samą „Warszawę” określano zwykle mianem „ważnej wtyczki”. W 1990 r. Zinaida Gryning wspominała: „Mój szef słabo znał rosyjski, a ja bardzo dobrze. Kiedy więc przychodził

⁸ Relacja Haliny Toporkiewicz z d. Żukowskiej z 19 IV 2004 r. (w zbiorach OBEP IPN Białystok).

⁹ AIPN Bi, 07/705/2, Akta kontrolno-śledcze Leona Dulas, Protokół przesłuchania Leona Dulas z 10 II 1947 r., k. 95.

¹⁰ AIPN Bi, Akta WSR, 212/1764, Akta sprawy Zinaidy Gryning, Protokół przesłuchania Zinaidy Gryning z 6 II 1947 r., k. 19–19 v.

¹¹ AIPN Bi, 015/43, Akta kontrolno-śledcze odtworzeniowe Haliny Żukowskiej, Meldunek agentki celnej „Ewy” z 26 VII 1950 r., k. 53.

¹² Józef Różański (właśc. Józef Goldberg), ur. 1907, plk, przedwojenny adwokat, komunista, w czasie wojny pracownik oddziału politycznego NKWD dla jeńców polskich we Lwowie, od lutego 1944 r. w armii polskiej w ZSRR, od września 1944 r. w aparacie bezpieczeństwa, od 1 I 1945 r. naczelnik Wydziału VIII Departamentu I MBP, od 16 IX 1945 r. kierownik Wydziału IV (samodzielnego) MBP, od 1 VII 1947 r. dyrektor Departamentu Śledczego MBP, jeden z najbardziej brutalnych oficerów śledczych MBP, zwolniony ze służby 5 III 1954 r., aresztowany 8 XI 1954 r., w grudniu 1955 r. skazany za znęcanie się nad przesłuchiwanymi na karę pięciu lat więzienia, którą na mocy amnestii skrócono do trzech lat i czterech miesięcy więzienia.

do niego z pouczeniami plk Kirejew, doradca NKWD – ja wchodziłam do szafy. Potem z detalami tłumaczyłam mu, czego on chciał”¹³. Była ponoć tak odważna, że samochodem szefa UB pojechała do oddziału partyzanckiego „Zgrzyta”, aby go ostrzec¹⁴. Na podstawie przekazanych przez nią raportów z pracy agentury więziennej prezes Okręgu Marian Świtalski „Juhas” wystosował w październiku 1946 r. pismo do wszystkich prezesów rejonowych i obwodowych, w którym przypominał członkom organizacji o konieczności zachowania tajemnicy również wobec współosadzonych w aresztach¹⁵. W swoim meldunku do prezesa Okręgu z 5 października 1946 r. szef wywiadu Okręgu „Lawina” („Kord”) pisał: „Materiały wtyczki sprawdzają się. Tytus¹⁶ w miarę swych możliwości wykorzystuje je: np. uprzedza odnośnych ludzi. W tym względzie są nieraz trudności (zwłaszcza gdy sprawa dotyczy dalszych terenów, a czas z reguły nagli). W jednym wypadku Tytus uprzedzony został w późniejszych godzinach policyjnych i skutkiem tego nie mógł działać natychmiast, a w nocy nastąpiło aresztowanie”¹⁷.

UB dość szybko zorientowało się, że podziemie dysponuje swoim agentem w WUBP. Nie umiało jednak wpaść na jego trop¹⁸. 31 sierpnia 1946 r. został aresztowany Leon Dulas „Noe”, ale funkcjonariusze UB byli w stanie udowodnić mu zaledwie posiadanie nielegalnej prasy. Mimo brutalnego śledztwa Dulas konsekwentnie zaprzeczał, jakoby w ogóle należał do WiN. Na trop Zinaidy Gryning UB wpadło dopiero po tym, jak w dniu 31 grudnia 1946 r. w Warszawie na punkcie kontaktowym Zarządu Głównego WiN został aresztowany przez funkcjonariuszy tamtejszego WUBP prezes Okręgu Marian Świtalski „Juhas”. Dwanaście dni później wskazał on UB miejsce ukrycia archiwum Komendy Okręgu WiN Białystok. Znajdowały się w nim m.in. raporty ekspozytury wywiadu Okręgu na miasto Białystok, podpisane pseudonimami „Lipa” i „Wrzos”, zawierające liczne odpisy ściśle tajnych dokumentów, pochodzących m.in. z sekretariatu zastępcy szefa WUBP w Białymstoku mjr. Józefa Pluty¹⁹. Mogły one trafić tam wyłącznie od samego mjr. Pluty lub od jego sekretarki Zinaidy Gryning.

¹³ G. Gliszczyńska, *Głupi pies nie zrozumie mądrej polityki*, „Kurier Poranny”, 30 XI – 1–2 XII 1990.

¹⁴ M. Żmijewska, *Za bramą wielkiej ciszy. Wędrowka po białostockich cmentarzach. Opowiada ks. Kazimierz Litwiejko*, „Gazeta w Białymstoku”, 31 X – 1 XI 2001 r.; Józef Piłasiewicz, „Zgrzyt” (1918–1992), żołnierz 1. kompanii 42. PP AKO, krypt. „Niemen”, wchodzącej w skład tzw. Zgrupowania Piotrków Armii Krajowej Obywatelskiej, od 1946 r. do ujawnienia w kwietniu 1947 r. dowódca dwudziestoosobowego oddziału partyzanckiego działającego w okolicach Michałowa, Zabłudowa i Supraśla.

¹⁵ AIPN Bi, Akta WSR, 212/1764, Akta sprawy Zinaidy Gryning, Pismo prezesa Okręgu WiN Białystok Mariana Świtalskiego „Juhasa” do prezesów rejonowych i obwodowych w sprawie agentury więziennej i przestrzegania tajemnicy przez aresztowanych, 2 X 1946 r., odpis, k. 111.

¹⁶ „Tytus”, krypt. ekspozytury wywiadu Okręgu WiN Białystok po aresztowaniu Leona Dulas „Noego” – wcześniej „Tulipan”.

¹⁷ AIPN Bi, 07/500, Akta kontrolno-śledcze Haliny Żukowskiej, Meldunek szefa wywiadu Okręgu WiN Białystok Stefana Świerzewskiego „Korda” do prezesa Okręgu Mariana Świtalskiego „Juhasa”, 5 X 1946 r., k. 112.

¹⁸ Wykrycie agenta w białostockim WUBP zapewne utrudniał fakt, że Zinaida Gryning nie była jedyną „wtyczką” WiN w tym urzędzie.

¹⁹ Józef Pluta (ur. 1911), od 29 I 1945 r. starszy referent Wydziału Personalnego WUBP w Łodzi, następnie kierownik PUBP w Końskich, zastępca kierownika WUBP w Katowicach, od 1 II

Na tej podstawie Zinaida Gryning została wkrótce zatrzymana. Dokładna data tego wydarzenia nie jest pewna. W aktach sprawy karnej prowadzonej przeciwko niej przed Wojskowym Sądem Rejonowym w Białymstoku znajdują się liczne dokumenty, m.in. nakaz zatrzymania, protokół rewizji osobistej oraz protokół z pierwszego przesłuchania, datowane na 28 stycznia 1947 r. Taka data zatrzymania znajduje się również w akcie oskarżenia. Tymczasem z treści prezentowanego tutaj dokumentu wynika, że tożsamość „wtyczki” WiN została ustalona już 15 stycznia i została ona zatrzymana oraz przesłuchana najprawdopodobniej właśnie tego dnia. Wskazuje na to również postanowienie o tymczasowym aresztowaniu z 28 stycznia 1947 r., w którym jest mowa o tym, że „od miesiąca czerwca 1946 r. do chwili aresztowania, to jest do dnia 15 I 1947 r., czynnie współpracowała z nielegalną organizacją WiN”²⁰.

Po zatrzymaniu Zinaida Gryning była codziennie przesłuchiwana i bita²¹. Jak wynika z publikowanego dokumentu, już podczas pierwszego przesłuchania Gryning zeznała, że została zwerbowana do współpracy pod groźbą śmierci i przekazywała podziemiemu informacje ze strachu. Podała też personalia Haliny Żukowskiej. Swoje zeznanie podtrzymała również podczas pokazowej rozprawy sądowej, która odbyła się w Więzieniu Karno-Śledczym w Białymstoku 20 czerwca 1947 r. w obecności dziewięćdziesięciu funkcjonariuszy UB. Ogłoszonym tego samego dnia werdyktem sądu skazano ją na dwanaście lat więzienia i pięć lat pozbawienia praw publicznych. Po rozprawie Zinaida Gryning usiłowała popełnić samobójstwo.

Zarówno prokurator, jak i obrońca zaskarżyli wyrok do Najwyższego Sądu Wojskowego, który 12 września 1947 r. nakazał ponowne rozpatrzenie sprawy w innym składzie sędziów²². Kolejny termin rozprawy wyznaczono na 13 października 1947 r. Ponownie urządzono rozprawę pokazową. Tym razem odbyła się ona w gmachu WUBP w obecności 376 funkcjonariuszy UB. Sąd w składzie: przewodniczący mjr Adam Gajewski, sędzia por. Jan Płonka i ławnik ppor. Jerzy Kroszel, przy udziale prokuratora wojskowego kpt. Henryka Legięzy i obrońcy wojskowego z urzędu adw. Ludwika Siawciłło, skazał Zinaidę Gryning na karę śmierci. Sąd uzasadnił, iż „jej przestępcza działalność była szczególnie niebezpieczna dla bezpieczeństwa państwa, zwłaszcza że dopuściła się ona tej zbrodni w rejonie o dużym nasileniu działalności wyrotowej nielegalnych organizacji”²³.

Zinaida Gryning była jedyną kobietą skazaną przez WSR w Białymstoku na karę śmierci. Złożoną jeszcze tego samego dnia skargę rewizyjną do NSW odrzucono, natomiast prośba do prezydenta Bieruta o ułaskawienie została miesiąc później uwzględniona. Mocą decyzji Bieruta karę śmierci zamieniono na piętnaście lat wię-

1946 r. do 19 VII 1946 r. zastępca kierownika WUBP w Białymstoku, od 20 VII 1946 r. do 24 VII 1947 r. szef WUBP w Białymstoku, następnie kolejno: szef WUBP w Kielcach, naczelnik Wydziału II i III Departamentu III MBP, inspektor Inspektoratu Ministra BP, zwolniony z aparatu bezpieczeństwa 30 IV 1954 r.

²⁰ AIPN Bi, 07/1611, Akta kontrolno-śledcze Zinaidy Gryning, Postanowienie o tymczasowym aresztowaniu, 28 I 1947 r., k. 11.

²¹ G. Gliszczyńska, *op. cit.*

²² AIPN Bi, Akta WSR, 212/1764, Akta sprawy Zinaidy Gryning, Postanowienie o uchyleniu wyroku z 20 VI 1947 r., k. 165.

²³ *Ibidem*, Wyrok w sprawie Zinaidy Gryning z dnia 13 X 1947 r., k. 199 v.

zienia. Zinaida Gryning odbywała wyrok początkowo w więzieniu białostockim, a następnie, od 29 marca 1949 r., w więzieniu w Fordonie. 6 czerwca 1955 r. Zinaida Gryning została zwolniona z odbywania dalszej części kary, skróconej 25 maja 1955 r. do dziewięciu lat. 15 października 1992 r. Sąd Wojewódzki w Białymstoku unieważnił wyrok z 1947 r., stwierdzając, że Zinaida Gryning działała w interesie niepodległego bytu państwa polskiego. Na podstawie złożonych przez nią zeznań SW przyjął, że przedstawione wówczas przed WSR wyjaśnienia były jedynie linią obrony oskarżonej²⁴. Zinaida Gryning zmarła 17 listopada 1999 r. i została pochowana na Cmentarzu Miejskim w Białymstoku.

W 1990 r. na łamach prasy Zinaida Gryning zarzuciła Halinie Żukowskiej, że dostarczyła UB dowodów na jej współpracę z podziemiem: „W czasie mojej choroby, w nieznanym mi okolicznościach, wróciły do Urzędu Bezpieczeństwa moje odpisy z tajnych dokumentów, dotyczących rozpracowywania WiN na terenie Białegostoku. Mogłam to zrobić tylko ja albo mój szef. Z braku dowodów miałam być jednak wypuszczona 28 stycznia. Trzy dni wcześniej ujawniła się moja koleżanka z WiN, pseudonim „Lipa”. Przyznała się do znajomości ze mną, zdradziła mój pseudonim”²⁵.

W świetle zachowanych w archiwum IPN w Białymstoku dokumentów oskarżenie to wydaje się nie mieć podstaw. Halina Żukowska nie mogła ujawnić się przed 28 stycznia 1947 r., bowiem odezwa do członków i żołnierzy WiN, wzywająca do ujawnienia się, została ogłoszona dopiero 29 stycznia, a ustawa o amnestii została przyjęta przez Sejm dopiero 22 lutego 1947 r. Od momentu aresztowania Zinaidy Gryning do 20 kwietnia „Lipa” ukrywała się poza Białymstokiem i nie miała żadnej styczności z UB. Tego dnia do jej kryjówki przybył szef wywiadu Okręgu „Lawina” i skłonił ją do ujawnienia, po czym przewiózł do Białegostoku²⁶. 21 kwietnia Halina Żukowska ujawniła się w PUBP w Białymstoku²⁷, a dopiero w maju złożyła swoje jedyne zeznanie przed prokuratorem i wyjechała w nieznanym dla UB kierunku²⁸.

Opinię samej Żukowskiej na temat przyczyn wpadki znamy z meldunku wspomnianej agentki więziennej UB „Ewy” z 1950 r.: „Na moje pytanie, w jaki sposób UB wpadło na jej trop, Żukowska odpowiedziała, że po wzięciu archiwum i aresztowaniu »sztabu«, jednego z dowódców posadzono razem z Dulasem i ten zdołał podstępem wyciągnąć tę wiadomość z Dulasa”²⁹. Publikowany tutaj dokument informuje, że personalia „wtyczki” WiN funkcjonariusze UB ustalili na podstawie analizy dokumentów z archiwum Okręgu. Pozostałych szczegółowych informacji na temat struktury i działalności ekspozytury wywiadu Okręgu na miasto Białystok udzielili „aresztowani kierownicy Okręgu WiN”.

²⁴ *Ibidem*, Postanowienie Sądu Wojewódzkiego w Białymstoku z 15 X 1992 r., k. 277.

²⁵ G. Gliszczyńska, *Głupi pies nie zrozumie mądrej polityki...*

²⁶ Relacja Haliny Toporkiewicz...

²⁷ AIPN Bi, 015/43, Akta kontrolno-śledcze odtworzeniowe Haliny Żukowskiej, Odpis kwestionariusza ujawnienia Haliny Żukowskiej z 21 IV 1947 r, k. 58.

²⁸ AIPN Bi, Akta WSR, Akta sprawy Zinaidy Grining, 212/1764, Opinia sądu sądownego z 13 X 1947 r. w sprawie ułaskawienia Zinaidy Grining, k. 201.

²⁹ AIPN Bi, 015/43, Akta kontrolno-śledcze odtworzeniowe Haliny Żukowskiej, Meldunek agentki celnej „Ewy” z 26 VII 1950 r., k. 53.

Dokumenty

Leon Dulas, który odsiadywał właśnie trzyipółletni wyrok, 21 stycznia 1947 r. przyznał się do kierowania ekspozyturą wywiadu Okręgu na miasto Białystok i opisał jej działalność. Zdecydował się zeznawać po tym, kiedy oficerowie śledczy UB pokazali mu podpisane jego pseudonimem dokumenty wywiadu z archiwum Komendy Okręgu. Wówczas wskazał nazwisko i pseudonim Haliny Żukowskiej³⁰. O zwerbowanej przez nią kobiecie pracującej w WUBP powiedział dopiero w jednym z kolejnych zeznań, złożonym 10 lutego 1947 r. Nie podał jednak ani jej personaliów, ani stanowiska, twierdząc, że nigdy ich nie znał³¹.

³⁰ AIPN Bi, Akta WSR, 212/1549, Akta sprawy Józefa Czaczkowskiego, Protokół przesłuchania Leona Dulasa z 21 I 1947 r., k. 9.

³¹ AIPN Bi, 07/705/2, Akta kontrolno-śledcze Leona Dulasa, Protokół przesłuchania Leona Dulasa z 10 II 1947 r., k. 93–95.

Nr 1

1947 styczeń 25, Białystok – Raport specjalny p.o. naczelnika Wydziału ds. Funkcjonariuszy WUBP w Białymstoku do naczelnika Wydziału ds. Funkcjonariuszy MBP w Warszawie w sprawie zatrzymania agentki WiN, działającej w WUBP w Białymstoku

Białystok, dnia 25 stycznia 1947 r.

Ścisłe tajne

Do Naczelnika Wydziału Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego
pplk Siedleckiego¹

Raport specjalny

Dnia 15 I [19]47 r. przez Wydział III WUBP w Białymstoku po zdjętym materiale z archiwum sztabu WiN Białostockiego Okręgu^a została wykryta wtyczka nielegalnej organizacji WiN, ^bbyła sekr[etarka] z[astępcy] szefa mjr. Pluty, a obecnie sekr[etarka] z[astępcy] szefa kpt. Parfieniuka² – Gryning Zinaida^b.

W skonfiskowanym archiwum znaleziono szereg dokumentów, które załączam przy meldunku. Dokumenty, podpisane ps. „Wrzos” i ps. „Lipa”, były zrobione przez ^cGryning Zinaidę^c, a następnie przepisywane przez jej szkolną koleżankę³, członka nielegalnej organizacji Żukowską Halinę, ps. „Wrzos” i ps. „Lipa”.

Gryning Zinaida na pierwszym^d śledztwie zeznała, że jakoby została zwerbowana do nielegalnej organizacji WiN w miesiącu czerwcu 1946 r. przez nieznanego jej osobnika, pseudonimu nie otrzymała. Po jakimś^e czasie zgłosiła się do jej mieszkania koleżanka, ww. Żukowska Halina, która potrzebowała od niej materiały o WUBP w Białymstoku. Jak wynika z zeznań aresztowanych kierowników okręgu WiN, kierownikiem ekspozytury wywiadowczej nielegalnej organizacji WiN na terenie m[ia]sta Białegostoku był kierownik Spółdzielni Oświatowej Dulas^f Leon, ps. „Noe” „Chamberlain”^g, aresztowany w miesiącu wrześniu 1946 r.⁴ przez Wydział III Woj[ewódzkiego] UBP

^a Tak w tekście oryginalnym.

^{b-b} Fragment wpisany odręcznie.

^{c-c} Imię i nazwisko wpisane odręcznie.

^d W tekście oryginalnym pierwiastkowym.

^e Tak w tekście oryginalnym.

^f W tekście oryginalnym Dules.

^g W tekście oryginalnym Chamberlein.

¹ Jerzy Siedlecki (ur. 1907), od 15 VIII 1944 r. kierownik Sekcji Śledczej Resortu BP, następnie kierownik Biura Informacji Departamentu I MBP, od 15 I 1946 r. do 11 VI 1946 r. zastępca kierownika Wydziału ds. Funkcjonariuszy MBP, następnie p.o. naczelnik tego wydziału, od 1 IX 1949 r. dyrektor Biura ds. Funkcjonariuszy MBP, zwolniony z aparatu bezpieczeństwa 1 IX 1954 r.

² Jefim Parfieniuk (ur. 1914), kpt., od 26 V 1945 r. naczelnik Więzienia Karno-Śledczego w Białymstoku, od 23 XI 1946 r. do 4 VI 1947 r. naczelnik Wydziału Więziennictwa i jednocześnie p.o. zastępca szefa WUBP w Białymstoku, następnie naczelnik Wydziału Gospodarczego WUBP. Zwolniony dyscyplinarnie ze służby w WUBP 16 VIII 1946 r., skazany 23 XI 1951 r. wyrokiem WSR w Białymstoku na trzy lata więzienia za składanie fałszywych zeznań.

³ Zinaida Gryning nie była szkolną koleżanką Haliny Żukowskiej.

⁴ Leon Dulas został zatrzymany 31 VIII 1946 r.

Dokumenty

w Białymstoku. Ww. kontaktował się z szefem wywiadu białostockiego okręgu nielegalnej organizacji WiN, ps. „Lawina”, „Kord”⁵.

Placówka wywiadowcza na terenie m[ia]sta Białegostoku posiadała krypt. „Tulipan”. Początkowo Żukowska Halina była informatorką i łączniczką między Dulasem Leonem, ps. „Noe”, a wtyczką [w] Woj[ewódzkim] UBP w Białymstoku. Żukowska Halina posiadała ps. „Lipa”, „Wrzos”. Po aresztowaniu Dulasa Leona Żukowska Halina, ps. „Lipa”, objęła jego stanowisko jako p.o. kier[ownik] ekspozytury wywiadu, której kryptonim zmienił się z „Tulipan” na „Tytus”. W sprawie Żukowskiej Haliny Wydział III prowadzi agenturalne opracowanie.

Przeniknięciu w aparat Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Białymstoku wtyczki nielegalnej organizacji ^hdopomogła źle postawiona praca^h w Wydziale Personalnym, gdzie i po dzisiejszy dzień praktykuje się przyjmowanie osób na odpowiedzialne stanowiska [w] WUBP bez dokładnego sprawdzenia. Na przykład ⁱGryning Zinaidaⁱ była przyjęta i zatwierdzona przez naczelnika Wydziału Personalnego por. Sawickiego⁶ bez rezolucji szefa urzędu (w tym czasie szefem był mjr. Piątkowski⁷). Nie patrząc na to, por. Sawicki, po ustnej rozmowie z mjr. Plutą, nazначzył ^jGryning Zinaidę^j na stanowisko ^ksekr[etarki] z[astęp]cy szefa^k, co dało jej możliwość zyskać zaufanie kierownictwa urzędu i zbierać bez żadnych przeszkód materiały o działalności Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Białymstoku i pozostać dłuższy okres czasu niewykrytą. O powyższym melduję do Waszej dyspozycji¹.

Naczelnik Wydziału⁸
Woj[ewódzkiego] UBP w Białymstoku
Reszczyński,⁹ ppor.^m

Załącz[nik] 1¹⁰

Źródło: AIPN Bi, 07/1611, Akta kontrolno-śledcze Zinaidy Gryning, k. 2–3, oryginał, mps.

^{h-h} Tak w tekście oryginalnym.

ⁱ⁻ⁱ Imię i nazwisko wpisane odręcznie.

^{j-j} Imię i nazwisko wpisane odręcznie.

^{k-k} Fragment wpisany odręcznie.

¹ Tak w tekście oryginalnym.

^m Powyżej nieczytelny podpis odręczny.

⁵ Stefan Świerzewski.

⁶ Teodor Sawicki, od 5 VII 1945 r. do 14 IV 1947 r. p.o. naczelnik Wydziału Personalnego WUBP w Białymstoku, od 15 IV 1955 r. do 22 XI 1956 r. – naczelnik tego wydziału.

⁷ Tadeusz Piątkowski, w okresie 15 XI 1944 r. – 12 I 1945 r. zastępca szefa, a w okresie 12 I 1945 r. – 19 VII 1946 r. szef WUBP w Białymstoku.

⁸ Chodzi tu o Wydział ds. Funkcjonariuszy WUBP w Białymstoku.

⁹ Jan Reszczyński, od 14 XII 1946 r. do 14 V 1947 r. p.o. naczelnik Wydziału ds. Funkcjonariuszy WUBP w Białymstoku.

¹⁰ W załączniku odpisy dokumentów WUBP, m.in. charakterystyka Zrzeszenia WiN sporządzona przez naczelnika Wydziału III WUBP w Białymstoku kpt. Tadeusza Kociołkowskiego z 5 X 1946 r. oraz materiały podziemia, m.in. wykaz naczelników WUBP w Białymstoku, stanowiący załącznik do raportu ekspozytury „Tulipan” za sierpień 1946 r., podpisane pseudonimem „Lipa”, oryginał w AIPN Bi, Akta WSR, 212/1764, Akta sprawy karnej Zinaidy Gryning, k. 103–104.